

Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler

Astrid Menz
(Uppsala / İstanbul)

Erzurum ağızları hakkındaki çalışmaların arasında kuşkusuz Efrasiyap Gemalmaz'ın, ilk olarak 1978'de çıkan ve benim burada 1995 basımını kullandığım, 3 ciltlik örnek çalışması en önemlisidir. Araştırmada bölgenin sesbilgisel ve sesbilimsel özellikleri incelikle verilmiş ve bütün biçimbirimleri yöresel varyantlarıyla listelenmiştir. Çalışmanın 3. cildi yöresel sözlüktür. Bu sözlük sekiz binden fazla madde başı kapsıyor. Gemalmaz sözcüklerin anlamı ve deyimlerde kullanımı vs. yanında bir de mümkün olduğu kadar etimolojisini vermeye çalışmıştır. Çalışmanın ilk cildinde Erzurum ağzının söz varlığının etimolojisiyle ilgili olarak, ödünçler arasında Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerin ilk iki sırada geldiğini, Osmanlıca üzerinden giren Batı dillerinden alınma sözcüklerin bunları izlediğini, dördüncü sırada Rusça ödünçlerin bulunduğunu, Ermeniceden alınan kelimelerin ise “son sırada” olduklarını yazmıştır (Gemalmaz 1995, C.1: 378-379).

Uzun zamandır Ermenilerle beraber yaşayan yöre halkının bu kadar az miktarda ödünç kelime alması beni şaşırttı ve ilgimi çekti. Dil ilişkileriyle ilgili araştırmalar iki dil arasındaki ilişki yüzeysel de olsa ve konuşanlar ikidilli olmasa bile sözcük seviyesinde ödünçlemelerin varlığını gösterir, bkz. Thomason 2001: 70. Tabii ki sayıca azlık Gemalmaz'ın çalışmasını yaptığı zamanda bu konudaki etimolojik araştırmaların azlığından da kaynaklanır. Zaman zaman Gemalmaz'ın etimolojisini veremediği sözcükleri Dankoff'un 1995 senesinde çıkan Türkçedeki Ermeni ödünç kelimelerle ilgili çalışmasında aradım ve her zaman değilse de çok sayıda etimoloji bulabildim.

Bu yazı için sistematik bir şekilde Dankoff'ta (1995) verilen Erzurum ağzındaki bütün Ermeni ödünç kelimeleri topladım. Bütün derken burada iki sınırlamam var. Birincisi, sadece Dankoff'un *main corpus* dediği, etimolojisi mümkün olduğu kadar kesin olan listede geçen sözcükleri dahil ettim, ekteki listelerde verilen etimolojisi zayıf olan ya da bilin-

meyen, hangi dilden hangi dile geçtiği belli olmayan vs. sözcükleri kapsam dışı bıraktım. İkincisi de Dankoff'un İhsan Coşkun Atılcan'ın *Erzurum Ağzı, Halk Deyimleri ve Folklor Sözlüğü* (İstanbul 1977) adlı çalışmasından ve Derleme Sözlüğü'nden aldığı sözcükleri kapsam dışı bıraktım. Bunu, Atılcan'ın kitabını kendim görmediğim ve Derleme Sözlüğü'nde verilen sözcüklerin ise sesbilgisel özellikleri Gemalmaz'ınkilerden değişik olduğu için yaptım. Gemalmaz (1995) sesbilgisel özellikleri daha ayrıntılı veriyor ve bu ayrıntılar ödünç kelimeleri değerlendirmek için önemli olabilir. Böylece toplam olarak 198 kelime toplayabildim, sadece Atılcan'ın çalışmasında geçen kelimeleri de dahil etsek 223 Ermenice ödünç kelimeye ulaşılacaktı. Büyük bir ihtimalle Gemalmaz'ın sözlüğü sistematik bir şekilde tarandığında Dankoff'un gözünden kaçmış ya da araştırmasını yaptığı zamanda etimolojisi bilinmeyen bir kaç sözcük daha çıkabilir. Bu eklemeleri, konuyla ilk defa ilgilendiğim ve Ermenice hakkında tamamen Dankoff ile Bläsing'e dayanmam gerektiği için şimdilik yapmadım fakat ileride çalışmamı bu yönde geliştirme niyetim var.

Bulunan yaklaşık iki yüz sözcük hakkında neler söylenebilir?

Yukarıda da yazdığım gibi, dil ilişkilerini araştıran çalışmalarda genelde sözcüklerin yaygın ve derin bir iki dillilik olmadan da kolayca kopyalanabildiği gösterilir. İkidilliliğin sadece yüzeysel (*casual*) bir şekilde olduğu durumlarda temel sözlükde yer almayan sözcükler kopyalanabilir, bkz. Thomason 2001: 70. Fakat sözcük türleri arasında kopyalanabilirlik bakımından değişiklikler vardır.

En kolay olarak –ve dolayısıyla erken ve sayıca bol bir şekilde– isimler, daha sonra da diğer sözcük türleri kopyalanır (Johanson 2002, s. 37-40). Bu genel eğilimi Erzurum ağzındaki Ermenice ödünç sözcüklerde de görüyoruz, bunların en azından % 95'i isimlerden oluşuyor.

Bunların yanında bir de ünlem (*ahan*) bulunuyor, fakat ünlemler de kolay ve erken kopyalanır.

Sıfat türünden sadece birkaç örnek buldum (örneğin *ğındıl*¹ 'yuvarlak' bkz. aşağıda). Türkçede sözcük türü bakımından ad ve sıfat arasındaki ayırım çok büyük olmadığı için bu sözcüklerin metinlerde sadece

¹ Metnin içerisinde anlaşılabilirlik ve karşılaştırılabilirlik sağlayabilmek için Erzurum ağzının sözcükleri için Gemalmaz'ın transkripsiyonu değil, Türkçe alfabesinde simgesi bulunmayan sesbirimleri yazmak için Türkoloji çalışmalarında yaygın olan ve (pek çok benzer yayının yanı sıra) *Turkic Languages* kitabında kullanılan sistemi kullandım. Ayrıca Ermenice sözcükleri mümkün olduğu kadar bu sisteme çevirdim. Ekteki listede ise Erzurum ağzının sözcüklerini Gemalmaz'ın transkripsiyonu ile Ermenice sözcükleri ise Dankoff'un çevirisiyle verdim.

niteleyici bir işlevde geçip geçmediğini, mümkünse ağız konuşan birisinin yardımıyla, araştırmak lazımdır.

Ağızda kopyalanmış adlardan yardımcı fiil ile türetilmiş fiiller de var. Bunların çoğu *et-* yardımcı fiili ile türetilmiş, örneğin *keḫan et-* ('çapalamak, yabancı otları ve fazla kökleri ayıklamak' < Ermenice *k'al + han*) ve *dınaz, dınnaz, tınaz et-* veya *+a al-* ('alay etmek' < Ermenice *tnaz 'alay'*). *Hinçet-* 'sümkür-' fiili Dankoff'a göre Ermenice < *xncel* 'sümkür-' fiilinden kaynaklanır. Aralarında bir bağ olduğu belli fakat Erzurum ağızındaki fiilin bir addan kaynaklandığı ekinden belli, oysa böyle bir ad - yani *hinç* - Erzurum ağızı için tespit edilemedi. Artvin ağızında aynı sözcük *hinçet-* şeklinde var (bkz. Dankoff 1995: 64), Erzurum ağızına oradan geçmiş olabilir. Öte yandan Hemşin'de *hinc'* [χints^h] 'sümük' adı var, bkz. Blaesing 1992 No. 151.

Anlamsal bakımdan gerektiğinde *etmek*'ten başka fiiller de kullanılır, örneğin *gobbuz at-* 'yumruk at-' fiili < Ermenice *gomb, gampos* 'yumruk' adından türetilmiş. Bunun için başka bir örnek de yukarıda andığım *dınaz* adıyla kurulan *dınaza al-* birleşik fiili.

-LA fiil türetme ekiyle Ermenice ödünç sözcükten türetilmiş on üç tane fiil var. Bunların çoğunun ad türünden olan temelleri Erzurum ağızında da kullanılır. Örneğin *gındıl* 'yuvarlak' sözcüğünden *gındıl-la-* ve *gındıl-lan-* 'yuvarla-/yuvarlan-' fiileri türemiştir, Ermenice *lot* 'toprak damları bastırmakta kullanılan silindir biçimindeki taş' Erzurum ağızına *loğ²* şeklinde kopyalanmış ve o addan *loğ-la-* fiili türetilmiştir.

Türetilmiş fiilerin biri, temeli ve bundan türetilmiş başka sözcükleri ölçünlü dilde de bulunan, Ermenice *şen* 'yerleşim, özellikle de köy; mutlu' sözcüğünden türetilmiş *şenelt-* 'şenlendir, bir yerleşmeyi ilk olarak kur-' fiilidir. Erzurum ağızındaki anlamı Ermenicedeki iki değişik anlamı tam olarak yansıtır, ölçünlü Türkçede ise yerleşmeyle ilgili olan anlamı kaybolmuş.

Temeli Erzurum ağızında kullanılmayan *meronna-* 'birşeyi lüzumundan fazla yıka-, elleri uzun süre ovala-' fiile gelince Ermenice *miwron* (*meron, miron*) 'kutsanmış yağ' adından türetilmiş. Bu fiil sadece Erzurum ağızında var, başka Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilemedi. Temeli *meron* da anlamsal nedenlerden dolayı kullanılmıyor.

Son olarak *şural/şulal* temeli ve ondan türetilmiş *şuralla-*, *şulalla-* fiili üzerinde kısaca durmak istiyorum. Temeli Ermenice *şulal, şuallal* 'iri

² Ermenice transkripsiyonda <ɬ> ile gösterilen sesbirim bir yandaralmalı değil ötümlü bir küçük dilsil sürtüşmelidir [ɬ].

aralıklarla dik-’ anlamında olan fiildir. Bu fiil Erzurum ağzına aynen kopyalanmış –bazı diğer ağızlarda ilk l’si r’ye dönüşmüş, bu dönüşme Dankoff’a göre Ermenice’den Türkçe ağızlarına kopyalanmış unsurlarda olağan bir süreç (Dankoff 1995: 11). Fakat Erzurum ağzında ad olarak kullanılır, ve bu Türkçe addan bir fiil türetmek için temele *-LA* addan fiil türetme eki getirmek gerekiyor. Dankoff *şulallamak* fiilini Tarama Sözlüğü’nde de buldu, 15. asırdan bir metinde geçiyordu.

Temeli de kullanılan Ermenice ödünç sözcüklerden *-LA* ekiyle türetme yapılması bu sözcüklerin ağza iyice yerleştiklerini gösteriyor.³ Temeli kullanılmayan *-LA* ekiyle türetilmiş olan fiil bir ihtimalle başka bir ağızdan, olduğu gibi Erzurum ağzına girmiştir.

Ödünç sözcüklerin anlam alanlarına bakarsak yarısından fazlası tarım (65) ve ev işleriyle (44) ilgilidir. Bu büyük alanı tabu ve küfür sözleri takip ediyor (14). Bundan sonra yemek adları (10), bitki adları (9), gövde parçaları ve işlevleri (8) ve doğa olguları (3) gelir. Kalan az sayıda kelime gruplandırılmıyor. Fakat bu kaba gruptan ödünç sözcüklerin yörenin gündelik hayatıyla ilgili olduklarını anlayabiliriz. Bunu yine uzun süreli ve derin bir dil ilişkisinin işareti olarak algılayabiliriz. Topladığım ödünç sözcüklerin çoğu anlamca Ermeniceyle aynıdır, sadece bir kaçında anlam değişikliği var ve bu değişiklikler de bazen çok küçük anlam farklarıdır (örneğin Ermenice *ghul* ‘bir nohut çeşidi’ Erzurum ağzında *külür/külül* şeklinde ‘bezelyeye benzer taneleri olan bir bitki’ demektir). Kaldı ki bu farklar kaynak sözcüklerden de kaynaklanabilir.

Bu son örnek bizi ödünç sözcüklerle ilgili ses bilimsel sorunlara götürür. Ermenice genelde kabaca iki ayrı ağız grubuna ayrılır: Anadolu’daki Batı Ermenice ve Ermenistan’daki Doğu Ermenice.⁴ Bu kaba gruplama iki grubun patlayıcı (*plosive*) ve yarı kapantılıların (*affricate*) durumuyla ve bizi burada ilgilendirmeyen birkaç biçimbirimsel özelliklerle ilgilidir.

Tablo 1’de gösterildiği gibi Doğu Ermenicede üç grup patlayıcı ve yarı kapantılı var: biri ötümlü (ö.lü), biri ötümsüz (ö.süz), biri de ötümsüz ve soluklu⁵ (ö.süz/+soluk). Batı Ermenicede bu sesbirimlerden ötümsüz

³ Bläsing’e (1992: 88) göre Hemşin ağzında ödünç adlardan en çok yardımcı fiillerin yardımıyla, bazen de *-LA* ekiyle fiil türetilmiş.

⁴ Bu ikiye ayrılım iki tane standart dil için geçerlidir, bkz. Abeghian 1936: 8-14. Öte yandan bu iki standart dilin ağızlarının özellikleri de Türkçedeki ödünç sözcükler için önemli olabilir.

⁵ soluklu = *aspirated, behaucht*

olanlar ötümlü, ötümlü olanlar ötümsüz ya da ağızların çoğunda ötümsüz ve soluklu olmuşlardır. Yani tablo 1’de Batı Ermenice için gösterilen üç sütun aslında sadece iki sütundur: biri ötümlü, birisi de ötümsüz ve soluklu (bkz. Abeghian 1936: 24); ancak alfabede patlayıcı ve yarı kapantılılar için hala üçer simge var.

Tablo 1. *Ermenice ve Erzurum ağızlarındaki Ermenice ödünç sözcüklerdeki patlayıcı ve yarı kapantılılar*

yazı	Doğu Ermenice			Batı Ermenice			Ermenice Erzurum			Türkçe Erzurum			
	ö.lü	ö.süz	ö.süz/ +soluk	ö.lü	ö.süz	ö.süz/ +soluk	ö.lü/ +soluk	ö.lü	ö.süz/ +soluk	ö.lü	x	ö.süz	x
բ	b				p ^(h)		?b ^h					p	
գ	g				k ^(h)		?g ^h			g	4	k	9
դ	d				t ^(h)		?d ^h					t	
զ	c				ç ^(h)		?ç ^h					ç	
ձ	<u>dz</u>				<u>ts</u> ^(h)		? <u>dz</u> ^h			z	2	(s)	(1)
պ		p		b				b		b	3	p	3
կ		k		g				g		g	22	k	8
տ		t		d				d		d	3	t	1
ճ		ç		c				c		c			
ծ		<u>ts</u>		<u>dz</u>				<u>dz</u>		c			
փ			p ^h			p ^h			p ^h			p	
ք			k ^h			k ^h			k ^h			k	
թ			t ^h			t ^h			t ^h			t	
չ			ç ^h			ç ^h			ç ^h			ç	
ց			<u>ts</u> ^h			<u>ts</u> ^h			<u>ts</u> ^h			s	

Tabii Anadolu kadar geniş bir alanda ağızlar arasında varyasyon olmaması beklenemez. Adjarian (1909) Anadolu’da konuşulan Ermeni ağızlarının sınıflandırmasında Erzurum’un Ermenice ağızında yine üç sıra patlayıcı ve yarı kapantılı olduğunu yazıyor, fakat ona göre doğuda ötümlü olanlar ötümlü/soluklu olmuş, ötümsüzler ötümlü olmuş ve ötümsüz/soluklu olanlar olduğu gibi kalmıştır; bkz. tablo 1. Öte yandan Pisowicz (1998) makalesinde Adjarian’ın ötümlü/soluklu olarak tanımladığı seslerin gerçekte ötümlü olmadıklarını, ötümsüz, mırıltılı (*mur-mured*) ve soluksuz olduklarını gösteriyor.

Türkçe Erzurum ağızındaki Ermenice alıntı sözcüklerde söz konusu bu sesbirimlerin söz başındaki durumlarını tablo 1'in en sağdaki sütununda verdim. Doğu Ermenicede ötümsüz soluklu olanların ötümsüz olarak geçtiğini görürüz; Türkçede solukluluk sesbilimsel bir fark yaratmadığı yani iki ayrı sesbirim (fonem) oluşturamadığı için bu beklenir bir durumdur. Ermenice sesbirim Türkçede en yakınıyla telaffuz edilir. Hatta belki de ölçünlü dilde olduğu gibi ağızda da ötümsüz patlayıcıların söz başında soluklu olmasını (bkz. Özsoy 2004: 14-17) düşünebiliriz. Ermenice ötümsüz soluklu yarı kapantılı /ts^h/ ile başlayan sadece bir tek sözcük Türkçeye kopyalanmış (*seggevil/sagğawul*), onda da Türkçede bulunmayan bu sesbirimin yerini /s/ almıştır.

Doğu Ermenicede soluklu olmayan patlayıcılarda durum biraz daha karışıktır.⁶ Doğu Ermenicedeki ötümlü patlayıcı ve yarı kapantılıyla başlayan Erzurum Türkçe ağızındaki ödünç sözcüklerdeki durum şöyle: Bütün Doğu Ermenicede ötümlü olan /b/ler Erzurum'da söz başında ötümsüz /p/ olarak geçer, bu tam Batı Ermenicedeki durumuyla örtüşür.⁷ Erzurum'daki Ermenice ağızına bakarsak Adjarian'a göre ötümlü çift-dudaksıllar orada ötümlü + soluklu olmuşlardır. (1909: 46). Adjarian'ın gözlemine kabul edecek olursak, bu durum bir sorun yaratır: Erzurum Türkçe ağızındaki Ermenice ödünç sözcüklerin çoğu o yörede konuşulan Ermenice ağızından kopyalanmış olması gerektiğinden daha çok bir ötümlü çift-dudaksıllı beklenebilirdi. Öyle olmayıp hatta tam tersi olması Pisowicz'in (1998) yorumunu destekler.

Doğu Ermenicede ötümlü olan /g/ler Erzurum Türkçe ağızına geçen ödünç sözcüklerde söz başında çoğu zaman Batı Ermenicedeki gibi ötümsüzleşip /k/ olurken bazen de ötümlüdür. Örneğin Ermenice *gerandi* 'tırpan' Erzurum ağızında *kerindi* olarak geçer, fakat yukarıda andığım Ermenice *gundul* 'yuvarlak' Erzurum ağızında *gündil/gündul* şeklinde bulunur. Burada kelimelerin çoğu (9) ötümsüz ünsüzle başlar, demek ki Batı Ermeniceyle paralellik gözükür. Sadece dört tane ötümlü ünsüzle başlar. Demek ki eğilim ötümsüzleşmeye ve dolayısıyla Batı Ermeniceyle örtüşen bir duruma giderse de, ötümlüyle başlayan sözcükler de bulunur.

⁶ Pisowicz'e göre (1989: 126) Doğu Ermenicede ötümsüz soluksuz olan ünsüzler Türkçe ağızlardaki ödünç sözcüklerde genelde ötümlü ünsüzdür (yani Batı Ermeniceyle aynıdır). Bu kuralın istisnai durumlarını Pisowicz söz konusu olan ünsüzlerin Ermenice ağızlardaki durumuyla açıklar.

⁷ *Ber* sözcüğü (Dankoff 1995: 27) bir istisnadır, fakat sadece Atılcan'da geçtiği için bu konuda bir yargıda bulunamıyorum.

Doğu Ermenicede /d/ ile başlayan sadece iki tane ödünç sözcük var Erzurum ağzında ve Gemalmaz ikisini de /t/ ile verir. Benzer bir durum da Doğu Ermenicede ötümlü yarıkapantılı /c/ ile başlayan ödünç sözcükler için geçerli, sadece iki tane var ve ikisini de Gemalmaz ötümsüz /ç/ ile verir. /dz / ve /ts/ yarı kapantılılarının kendilerine yakın olan yarı kapantılıya ya da sürtüşmeliye değişmeleri dil ilişkilerinde yaygın bir süreçtir, kopyalayan dilde bulunamayan ses genelde ona yakın olan sesle değiştirilir. Söz başında bu sesleri bulunduran sözcükler zaten sayıca çok azdır. Doğu Ermenicedeki /dz/ sesbirimi içeren Erzurum Türkçe ağızlarındaki bir ödünç kelime (zakar) söz başında /z/ olarak geçer öbüründe hem /z/le hem /s/le başlayan biçimler (zoğ/soğ) vardır. Pisowicz'in yorumuna göre burada aslında daha çok ötümsüz bir yarıkapantılı beklenirdi, fakat söz konusu sözcüklerin Ermenice ağızlarında bile /z/ ile başlayan biçimleri vardır (bkz. Dankoff 1995, No. 439 ve 442).

Doğu Ermenice /ts/ ise Erzurum Ermenice ağzında /dz/ olmuştur ve Erzurum Türkçe ağızlarındaki ödünç kelimelerde söz başında ya /c/ ya da /ç/ olarak geçer. Ancak bu seslerle başlayan ödünç sözcükler gerek Erzurum ağzında gerek diğer Türkçe ağızlarda sayıca oldukça azdır.

Doğu Ermenicedeki diğer ötümsüz sesbirimlerin Erzurum ağzındaki ödünç sözcüklerin söz başındaki durumları şöyledir: Doğu Ermenicedeki /p/ Erzurum Türkçe ağzında bazen ötümlü, bazen ötümsüz bir şekilde geçer. /k/ ise Erzurum Türkçe ağzında çoğu zaman ötümlü (22 defa), bazen de ötümsüz (8 defa) olarak; /t/ ya ötümsüz (1 defa) ya ötümlü (3 defa); /ç/ ötümlü /c/ olarak geçer. Dolayısıyla ötümlülüğe giden bir eğilim vardır ki hem Batı Ermenicede hem de Erzurum Ermeni ağzında bu sesbirimlerin zaten ötümlülüğe dönüştüğünü görebiliriz (bkz. tablo 1). Buna göre aslında Erzurum Türkçe ağzında bu sesbirimlerin de söz başında her zaman ötümlü olarak geçmesi beklenirdi, fakat bazen ötümsüz olabileceğini de görüyoruz.

Bu arada, ötümlülük açısından yazarlar arasında da farklılık görebiliriz. Tek örnek olarak burada Ermenice *pasteł* [pasteɫ] 'pestil' sözcüğü vereyim. Gemalmaz'da *pasdih* olarak, Atılcan'da *bastık* olarak ve Lehçe-i Erzurum'da madde başında *pasdik* olarak geçer, fakat parantez içinde yazar şöyle der: “'Basdik/basdık' da denir” (Kırzioğlu 1962: 227).

Dolayısıyla Erzurum ağzındaki ödünç sözcüklerin söz başındaki patlayıcılarının durumunun Ermenice ağızların bir durumunu yansıttık-

larından biraz şüphe duyulabilir. Gemalmaz (1995: 162-163) Erzurum ağzında söz başındaki ünsüzlerin çok yaygın olarak bir ötümlüleşme (“tonlulaşma”) eğilimi olduğunu yazar. Öte yandan da daha nadir de olsa aynı seslerin söz başında ötümsüzleştiği de görülür (Gemalmaz 1995: 174-176). Özellikle sözbaşındaki *b-* ötümsüzleşip *p-*’ye dönüşme eğilimi gösterir (a.g.e.: 175).

Belki bu değişken durum, Brendemoen’un Trabzon ağzı için gösterdiğine⁸ benzer bir şekilde, Erzurum ağzının sözcük başı patlayıcı ve yarı kapantılılarının bir genel durumundan, ötümlü ve ötümsüz arasındaki farkın sesbilimsel olmamasından kaynaklanır. Dolayısıyla aynı sesbirim değişik sözcüklerde ve değişik araştırmacılar tarafından ötümlü ya da ötümsüz olarak algılanabilir ya da değişik konuşanlar tarafından, anlam farkı yaratmadan, değişik telaffuz edilir. Sadece Ermenicenin soluklu olan ötümsüz ünlüleri istisnasız ötümsüz olarak algılanır. Fakat bunu ispatlamak için daha fazla fonetik araştırma –mümkünse de spektogramlarla– gerektirir.

Bir başka ihtimali de göz ardı etmemek lazım: Bazı kelimeler doğrudan Ermeniceden değil de Türkçenin başka ağızlarından Erzurum ağzına geçmiş olabilirler. Örneğin *çaşut* sözcüğü (‘koyun sağıcı kadın’) Ermenicede *şaşort*’dur. Genelde Ermenice sözcüklerde sözbaşı *ş-* Erzurum ağzında değişmez, sadece bu sözcükte *ç-*’dir. Dolayısıyla, bu sözcüğün doğrudan Ermeniceden değil, Kars ağzındaki *çaşut*’dan Erzurum ağzına geçtiğini rahatlıkla düşünebiliriz.

Anlaşılan Erzurum ağzındaki bu grup ödünç sözcükleri daha ayrıntılı çözümlenebilmek için önümüzde bazı engel, sorun ve yapılacak araştırmalar var⁹:

1. Kaynak dilin yöresel varyantı hakkındaki bilgimiz sınırlıdır çünkü bu varyant artık yörede mevcut değildir. Bundan sonra da yeterli bilgi toplamamız muhtemelen olanaksızdır çünkü farklı bir yörede kökleri bu

⁸ Bkz. Brendemoen 2002: 85. Trabzon ağızlarında ötümsüzleşme eğilimi vardır. Dikkatimi bu benzerliğine çektiği için Éva Csató Johanson’a teşekkür ederim.

⁹ Bkz. bir de Bläsing’in (1992: 89) Türkçe-Ermenice sesbilimsel ilişkiler hakkındaki yargısı: “Eine tiefgeherende Erörterung der phonetischen Beziehungen wäre m.E. noch verfrüht; sie müßte auch und gerade die dialektalen Varietäten im Armenischen sowie die Adaptionmöglichkeiten der jeweiligen türkischen Mundarten noch wesentlich stärker miteinschließen und auf einem noch viel umfangreicheren Material beruhen.”

bölgeye dayanan bir topluluk bulunabilse dahi aradan geçen yaklaşık bir asır sonucu bu topluluğun konuştuğu ağız Erzurum Türkçesindeki ödünçlemelere kaynaklık etmiş varyanttan hayli farklı olacaktır.

2. Ödünç sözcüklerin çoğu tarım ve ev işleriyle ilgilidir ve ağıza muhtemelen çok önceleri girmiştir. Bu alanlardaki değişiklikler tabii ki sözcük hazinesinde de bir değişiklik yaratır. Dolayısıyla Gemalmaz'ın çalışmasında verilen sözcüklerin kaçının yörede daha bilinir ve kullanılır olduğunu araştırmak lazımdır.

3. Ödünç sözcüklerin bazıları doğrudan Ermeniceden değil başka Türk ağızlarından da Erzurum ağzına girmiş olabilir. Bu ihtimali de titizlikle araştırmak gerekir.

Kaynaklar

- Abeghian, Aratsches 1936. *Neuarmerische Grammatik: Ost- und Westarmenisch*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter.
- Adjarian, Hratchia 1909. *Classification des dialectes arméniens*. (Bibliothèque de l'École des hautes études 173). Paris.
- Bläsing, Uwe 1992. *Armenisches Lehngut im Türkentürkischen am Beispiel von Hemşin*. Amsterdam: Rodopi.
- Brendemoen, Bernt 2002. *The Turkish dialects of Trabzon : Their phonology and historical development*. Vol 1. (Turcologica 50) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Dankoff, Robert 1995. *Armenian loanwords in Turkish*. (Turcologica 21) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Gemalmaz, Efrasiyap 1995. *Erzurum İli Ağzları : İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler*. III cilt (2. basım). (Türk Dil Kurumu Yayınları 487) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Johanson, Lars 2002. *Structural Factors in Turkic Language Contacts*. Richmond, Surrey: Curzon.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin 1962. 'Lehçe-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 195-243.
- Özsoy, A. Sumru 2004: *Türkçe'nin Yapısı I : Sesbilim*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Pisowicz, Andrzej 1989: Die armenischen Entlehnungen in den türkischen Dialekten. *Folia Orientalia* 26, 123-129.
- Pisowicz, Andrzej 1998: What did Hratchia Adjarian mean by "voiced aspirates" in Armenian dialects? *Annual of Armenian Linguistics* 19, 43-55.
- Thomason, Sarah G. 2001: *Language Contact : An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Ek - Dankoff'ta (1995: 16-159) verilen Erzurum ağızındaki Ermenice ödünç sözcükler

Listenin ilk sütununda Gemalmaz'ın madde başları, ikincide ölçünlü Türkçeleri, üçüncü sütunda Dankoff'un Ermenice sözcükleri ve dördüncü sütunda bu sözcüklerin Dankoff 1995'te numaraları verilmektedir. Üçüncü sütundaki Ermenice sözcüklerin yanında, Dankoff bu sözcüklerin kaynak diliyle ilgili etimolojik bilgi veriyse bu bilgiyi kısaca aktardım, fakat sadece hangi dilden geçtiğini < imgesi + dil adının kısaltmasıyla gösterdim. Ayrıntılar için Dankoff'un maddelerine bakılmalıdır. Ayrıca Dankoff bazı kelimeler Türkçeden başka dillere de geçtilerse bunu da işaretlemişti. Bu bilgi ödünçleme süreci için önem taşıyabileceğinden burada da > + dil adının kısaltmasıyla verildi. Nihayet Dankoff Ermenice sözcüğün de hangi ağızından geçtiğine üzerine bir şey yazdıysa ve bu bilgi sözcüğün Erzurum ağızına nasıl geçtiğine dair önem taşıyorsa onu da bu listenin üçüncü sütununa parantez içinde ekledim. Ermenice sözcüklerin Türkçe anlamını sadece Erzurum ağızındaki anlamıyla tamamen örtüşmediği zaman verdim. Kırzıoğlu 1962'deki verilerin patlayıcı ve yarı kapantılılarında ötümlülük bakımından bir değişiklik varsa onu da listeye ikinci sütunda parantez içinde ekledim.

Listede geçen kısaltmalar:

A= Arapça, dial.= ağızsal, Ermenice ağızlarında, F= Farsça, K= Kürtçe, L= Kırzıoğlu 1962, Phl = Pahlavi, Syr. = Süryanice, T= Türkçe (genel) TTü= Türkiye Türkçesi, Y= Yunanca

Gemalmaz 1995 ve Dankoff 1995'de kullanılan transkripsyonu daha kolay karşılaştırabilmek için burada kullanılan özel simgeleri ve onların IPA'da kullanılan simgelerini veriyorum:

Gemalmaz	IPA	Dankoff	IPA
<i>yh</i>	ç	ł	ɣ
<i>k</i>	k	ǰ	çʃ
<i>h</i>	x	č'	tʃ ^h
<i>g</i>	g	t'	t ^h
<i>i</i>	ɪ	ı	r
<i>e</i>	e	c	ts
<i>e</i>	ɛ	ž	ʒ
		j	dʒ
		k'	k ^h
		p'	p ^h
		c'	ts ^h

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
aha, ahan vs.	işte	<i>aha, ahan</i>	10
aḥbun, aḥbın	ahır gübresi	<i>aḥb, aḥp, aḥbun</i>	13
aḥciyh	Ermeni veya Rus kızı	<i>aḥij, aḥjik, dial. aḥč'ik kız</i>	14
aloç ^h	alıç ağacı ve meyvası	<i>aloč</i> ¹⁰	6
ander	şey, adı söylenmeyen nesne	<i>antēr</i> sahipsiz, biçare	706
angut	dut kurusu (L: 199 <i>ankut</i>)	<i>ankut</i> çekirdeksiz	399
anıḥ	çorba için kullanılan kurumuş otlar (L: 199 <i>anık</i> 'nane')	<i>ananux, dial. anux</i> v s. nane	16
antik	kül içinde gömülü ateş	<i>ant'ēl</i>	18
arısdaḥ (ğ)	tavanda uzatmalarla örtü tahtaları nın arasındaki kısım	<i>aḥastal</i> tavan	27
bacciyh (g)	öpücük	<i>pag</i> dial. <i>pač'el</i>	599
bılıyh	yavru, küçük çocuk, kaz yavrusu	<i>pilik</i>	620
bizeyh	arıya benzeyen satı, siyah halkalı bir böcek	<i>picak</i> eşek arısı	621
cağ	örgü şiş, şiş, parmaklık, parmak ve el kemikleri	<i>čał</i>	444
cırbit	göz çapağı	<i>čipr</i> gözü çapaklı	458
cil	bataklıklarda yetişen özlü bir bitki	<i>čil</i>	456
cileyh	yeşil, 'cillenmiş', taze	<i>cil</i> filiz	297
coc ^h ; cocaḥ	sırılsıklam; bataklık	<i>čoç</i> bataklık	469
çaşut (çaşurt)	koyun sağıcı kadın	<i>šaš</i> süt ürünleri, <i>šašord</i> + <i>šoşrar</i> süt ürünleri hazırlamakta çalışan	547
çelmig ^h , çemliyh, çermiyh, çermüğ	kaplıca (L: 206 <i>çermik</i>)	<i>žermuk</i> sıcak banyo	637
çepiyh	küçük el sepeti	<i>č'ap'uk</i>	589
çeş	şalgamın yaprağı ve sapları	<i>č'ač'</i>	586
çilliyh, çıtdıḥ	erkeklik organı, dişilik organı	<i>cilik</i> dişilik organı	299
çiltiyh	sürtük	<i>žlt'ik</i>	639
çor	hastalık, dert	<i>č'or</i>	595

¹⁰ Gemalmaz bu kelimenin etimolojisini ET *aluç* olarak verir. Dankoff (1995:16) Açıryan'ın da etimolojik sözlüğünde Ermenice *aloč* kelimesi için bir Eski Türkçe etimolojisi olduğunu ve bu Eski Türkçe'ye Farsçadan girmiş olabileceğini yazıyor. Clauson (1971: 128), *alu:ç* maddesinde kelimenin ödünç ve Farsça *alū* 'erik' ile ilişkili olduğunu yazıyor. Bu sözcükteki "E - Words found on (a dialect of) both languages, the direction of borrowing being uncertain" listesine girseydi belki daha iyiydi. Clauson sözcüğün sadece Osmanlıcada hayatta kaldığını yazıyor. Durum böyleyken Farsçadan Osmanlıcaya ve oradan Ermeniceye girmiş ya da Farsçadan Ermeniceye ve oradan Osmanlıcaya girmiş olabilir.

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
çortuti	şalgamdan kurulmuş turşu	č'ort' t'u turşu çeşidi	594
çoruş	sabanı çeken öndeki öküz çifti	č'oroc' (k') < č'ork' dört	596
dığa	küfür sözü, küçük oğlan çocuğu	tlay çocuk	710
dınaz, dinnaz, tınaz	alay (et- veya +a al-)	tnaz	714
dirçiyh	tekme, tepinme	třčik	722
eciyh	kasık, fitik	ačuk, dial. ajuık kalça	15
egiş	tandırı karıştırmakta kullanılan bir şiş, eğiş	akiş (< F āgīš)	7
eveliyh	koyu yeşil yapraklı bir bitki	awel, aweluk katırtırnağı	36
ficeyh	mani söyleyerek fala bakmakta kızların kendilerine göre tayin ettikleri bir işaret : yüzük, anahtar vb.	vičak kura	690
gab	büyükbaş hayvanları yemliğe	kap bağ, bağlamak için ağaçtan U şeklinde ... boyunluk	328
gaban	kayalık sırt, taşlık ve balkanlık yamaç	kapan geçit	330
gandırif	çifti boyunduruğa bağlayan ağaç parçası	kandriw büyük tahta halka	327
gav	killi toprak, kav	kav kil	341
gem	döven	kamn	321
geme	kama	gam çivi	90
ger	özel bir çengel	keř çengel	343
güliyh	küçük ekmek	kilik	351
gınciyh, kınciyh	(iplik, saç vb. için) dolaşmış, dolaşık	knčirn düğme, karmaşıklık	356
gındıl,	gundul yuvarlak, şişman	gundul yuvarlak	120
gındilla-	gındillan- ¹¹ = yuvarla-/yuvarlan-		102
gındilliyh	yuvarlak, şişman		
gırcon	karmakarışık ve eğersiz ot, dolaşık saç	křčo:n (Van) hayvanın yemediği ot ve saman	403
gırconna-	karıştır-, buruştur		
gobbuz/gumbuz	karşıdan/yukarıdan atılan yumruk	gomb, gampos yumruk	110
gobdon	Rusların atlarına verdikleri yem	kopton bir çeşit hayvan yemi	380
gociyh/ goceg ^h	manda yavrusu	kožik, kožoy manda yavrusu	359
god	tahıl ölçüsü	kot	385
gogom/gogum	tomurcuk, gonca	kokon	363
golliyh	küçük, kısa, bodur	kollik	360
golut	kısa, bodur	kolot	361
gond	hatıl ve uzatmaların uçları	kond (< F)	374
gubat	kaba, görünüşü hoş olmayan	kopit, dial. kupēt	379

¹¹ Dankoff bunları No. 102 *glor* rolling *gntel* vs. altında verir, fakat bence No. 120'nin altına toplanabilir. Kendisi de iki kelimenin arasındaki bağlantıya gönderme yapıyor. (1995: 36).

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
gudiyh/guduk ^h	köpek yavrusu	<i>kutik</i>	401
guguz/guguluz	çömelmiş	<i>kkuz diz çökme</i>	354
gullut	yutma, miğdeye indirme	<i>kul yutmak</i>	396
guriyh	tahıl ölçeği	dial. <i>kurik</i> (Hemşin)	402
guzziyh	kambur, deve hörgücü	<i>kuzik kambur</i>	394
hab	imece usulüyle süt biriktirme	<i>xab</i> (< T <i>kap</i>)	212
hagos	çiftin tarlada bıraktığı iz	<i>akōs</i>	9
harmut	karişik vs.	<i>xaʿn karişik + mut</i> eklenmiş	225
harmutla-	kariştir-, harman et-		
harmutlama	Farsça-Türkçe veya Kürtçe-Türkçe mülhemmalara verilen ad		
haros	sürülmemiş tarla	<i>arōs</i>	34
haşıl/haşel	haşıl; bir yemek	<i>xaşil</i> un ve sudan yapılan macun (> K <i>xaşil</i>)	229
hediyh	haşlanmış buğday	<i>hatik</i> buğday	415
hemeciyh	oyuncak bebek	<i>xamaçik</i> (< T <i>quma + ciq</i>)	219
heneyh	şaka (L. <i>henek</i>)	<i>hanak</i> (< K <i>henek</i> lakırdı, <i>hanak</i> şaka)	427
heren	omuzluk, çiğindirik	<i>xaʿan rope</i>	224
heryh	sürülmüş tarla	<i>herk</i>	430
hetilceyh, hetirceyh	tandırın üzerine konulan X veya Y şeklindeki ızgara	<i>xaç'erkat</i>	223
hıbar	duvar yapımında araya yerleştirilen küçük taşlar	<i>xipar</i> moloz	246
hımiyh	sümük	<i>xlik</i> , dial. <i>xlink'</i>	251
hımiyh, hıniyh	burnundan konuşan	<i>xmik, xnik</i>	255
hınise	küçük yayık	<i>xnoc'i</i>	260
hızan	zayıf, fakir, bicare	<i>xızan</i> yaya yolcu, dial. fakir	240
him	temel	<i>himn</i>	431
hinçet-	sümkür-	<i>xnʿel</i>	261
hodaḥ	sığırtmaç çocuk	<i>hōtal</i> çoban	437
hodunş	otlu fakat susuz yayla, dağ	<i>xot</i> ot, dial. <i>xotik</i>	274
horum	ot bağımlı meydana getiren tomarlardan biri	<i>xorom</i>	278
horumci	'horum' yapan kimse		
horumla-	'horum' yap-		
hosan	derin vadi	<i>hos, hosank'</i> şelale	434
hoşiriyh	çocuklarda görülen sulu ekzema	<i>xošruk</i>	270
hozan	uzun zaman ekilmemiş tarla	<i>xozan</i>	266
höğbel, huleyh, hulliyh	bostan tarlalarındaki bekçi kulübesi	<i>xul, xülak, k'olik</i>	281
hurş	kümes hayvanlarının taşlığı (Kropf)	<i>xurj(n)</i>	283
kaḳart	gaga, çengel	<i>katar</i> tepe, dial. horoz ibiği	333

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
kehan, kağan	çalama, yabancı otları ve fazla kökleri ayıklama	<i>k'alhan</i> < <i>k'at</i> + <i>han</i>	770
kelecoş, kelecüş	bir yemek (<i>L. kelecoş</i>)	<i>galačoş</i> (<F <i>kāljūš</i>)	87
kem	ot bağlamak için halat	<i>kem</i>	342
keran	uzun tahta	<i>geran</i> (> K <i>kiran</i>)	95
kerindi	tırpan	<i>gerandi</i> , dial. <i>k'erendi</i> (> K <i>kirendu</i> , <i>kirendi</i>)	96
keşiyh	iki parmak eninde örülmüş kuşak, kolan	<i>k'aşig</i> kolan	774
kılkıl	mısır	<i>kilkil</i> cassia, dial. yabancı darı	346
kıriyh, kiriyh	buğday hakkında, yumuşak, beyaz, özlü, yuvarlak	<i>k'rik</i> tüysüz buğday	805
kırtiyh, kirtiyh	küçük parça, azcık,	<i>k'rt'ik</i> küçük parça, küçük sabun parçası	804
kırtiyh (sabın)	küçük sabun parçası		
kışo	tavukları kovmak için kullanılan ünlem	<i>k'şel</i> kovmak	791
kirva	kirve	<i>knk'ahayr</i> vaftiz babası (> K <i>k'irva</i> , <i>k'ivra</i> , <i>k'riva</i>)	355
qobal	çoban değneği	<i>kopal</i> , dial. <i>kōbal</i> , <i>gōbal</i> (< F <i>kūpāl</i>)	378
qom	üstü kapalı ağıl	<i>gom</i>	109
qop	kağının ön ve arkasındaki tahtalar	<i>kob</i> , <i>kop'</i>	357
qort	uzun sürede terkedilmiş bir arazide tarla açma, böyle bir arazide yeni açılmış tarla	<i>kord</i>	388
qorud	altı aylık keçi yavrusu	<i>k'orit</i> iki senelik keçi	798
qorzevil	kağının kollarının birleştiği kısımdaki çıkıntılı çivi	<i>gorcavar</i> , <i>gorcevar</i> sabanın arkasındaki zincirin halkasını tutan demir parçası	113
qotan	büyük saban	<i>gut'ay</i> , dial. <i>gut'an</i> , <i>k'o:t'an</i> > K <i>kotan</i>	116
qoz	kuzu ağılı	<i>k'oz</i>	792
quriyh	süt tayı	<i>k'urak</i> eşek tayı < Phl. <i>kurak</i> > F <i>ku.rra</i> , K <i>kuri</i> , <i>kurik</i>	801
qurun, kürün	taştan veya ağaçtan oyularak yapılmış yalak, sanıç	<i>guin</i> banyo küveti < K <i>kur</i> , <i>kurin</i>	122
küleyh	ağaçtan yapılmış kova	<i>kovlak</i> kova	382
külür, külül, hülür	bezelyeye benzer taneleri olan bir bitki	<i>glul</i> nohut çeşidi	105
künt	hamur yuvarlağı, pazı	<i>gund</i> ¹² < F	119

¹² Gemalmaz 1995: 208'e göre bu sözcük < F *künd*'den kaynaklanır. Böyle bir kelimeyi Farsçada bulamadım, belki *kondeh* olabilir. Dankoff da bu kelimenin

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
lepbiyh	yassı düz taş	<i>lep'</i>	201
lepbiyh oyna-	bir oyunu oyna		
qoza-lepbiyh	bir oyun		
loğ	toprak damları bastırmakta kullanılan silindir biçimindeki taş	<i>lot</i>	205
loğla-			
maj, maç	kotanı bastırmaya yarayan elcek	<i>maç</i> kotan elceği	483
majgal	majı tutan kimse		
malıh	çarık dikmekte kullanılan ağaç iğne	<i>malux</i>	477
maran	çay takımlarını koymaya mahsus yuvalı çekmece	<i>maran</i> kiler	498
massa, masta	övendire	<i>masus</i> (< Syr. <i>masāsā</i>), dial. <i>massa</i>	500
medeyh	dişi manda	<i>matak</i> dişi dial. özellikle manda dişisi	501
medeyhliyh	büyükbaşı hayvan sürüsü		
mediyh	bir bitkinin havuca benzer beyaz yenilir kökü	<i>matutak, matuk</i>	503
mereyh	samanlık	<i>marag</i>	504
meronna-	birşeyi lüzumundan fazla yıka-, elleri uzun süre ovala-	<i>miwron</i> (<i>meṛon, miṛon</i>) kutsanmış yağ	518
merteyh	tavan uzatmaları arasına konan kısa örtü ağaçları	<i>mardak</i> direk	505
merteyhle-	birbiri peşine rakı kadehlerini başına dik-, iç-		
mıdır	mucur, kömür ve çakıl kırtısı	<i>mocir</i>	525
mırğdisi, mığdisi	Hıristiyan hacısı	<i>mahtesi</i> (< A <i>maqdisī</i>)	481
mitil	yüzlenmemiş yorgan	<i>mt'il</i>	516
moziyh, mozuğ	iki yaşını bitirmiş tosun	<i>mozi</i> dial. <i>mozik</i>	
muş (c)/ muç ^h	küskü, keski	<i>murç</i> çekiç	530
müsürli	bkz. müsürlüyh		
müsürlüyh, müsüllüyh	yemlik	<i>msur(k')</i>	533
nağır	büyükbaşı hayvan sürüsü	<i>naxir</i>	542
nağirci	büyükbaşı hayvan çobanı		
osgor	rüşvet, kayırma	<i>oskr, oskor</i> kemik	576
pağaş	bir çeşit toparlak ekmek, poğaç	<i>balarj</i> mayasız ekmek ρ -	45
pancar	yemeği veya turşusu yapılan her tür kır yeşilliği	<i>banjar</i> sebze, yeşillik ρ -	48
parağ	yazın koyunların sağılmak üzere	<i>p'arax</i> ϕ -	735

Farsçadan – hangi kelimedenden söylemeden – geldiğini, fakat önce Ermeniceye ve oradan Türkçeye girdiğini yazar. (1995: 39). Bir de bkz. Dankoff 1995: 39-40.

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
	getirdikleri köy kenarındaki yer		
part	birkaç başlık ot	<i>bard</i> ot yığıcı Բ-	51
part	koyun veya sığır işkembesi	<i>p'art'</i> Փ	737
partal	elbise	<i>p'ert'</i> (> K <i>pirtı, pirtik</i>) Փ	743
pasdıġ	pestil (L: 227 <i>basdıġ</i> da denir)	<i>pastel</i> (< Y <i>pastilos</i> > TTü pestil) Պ	604
peg ^h , pey	evler arasındaki boş arsa	<i>bak</i> (> K <i>pag</i>) Բ	44
petey ^h	petek	<i>p'et'ak</i> Փ	740
petey ^h liyh	arılık		
pezüyh	pancar	<i>bazuk</i> pancar Բ	39
pitdiġ	dişilik organı	<i>pztik</i> küçük Պ	619
piciyh	çorap	<i>buč</i> (Erzincan <i>puç</i>) Բ	74
pin	kümes	<i>boyn</i> (> K <i>pun</i>) yuva Բ	64
pinawun	kışık erzak	<i>bun</i> + <i>alun</i> (Muş v s. <i>pnalun</i>) değirmene hazırlanmış buğday Բ	75
pingel	folluk (L: 228 <i>pingel/pingal</i>)	<i>bunkal</i> (> K <i>pingal</i>) fol Բ	65
pinti	pis; el yüz yıkama alışkanlığı olmayan kişi	<i>p'nt'i</i> pis Փ	747
poç ^h , pociyh	kuyruk, kuyruk sokumu (L: 229 <i>pöçük/poçik</i>)	<i>poč'</i> , dial. <i>poč'ik</i> Պ	629
porpuz	küf	<i>borbos</i> Բ	70
poşa	çingene kadın	<i>boşay</i> Բ (Erzincan <i>p'oşa</i>)	66
poşalıġ	çingenelik		
pöhreng ^h	künk, topraktan yapıp pişirilmiş su borusu	<i>p'olorak</i> , dial. <i>p'ögrank</i> Փ	758
puc ^h	sadece bir kargış sözünde kullanılır	<i>p'uč</i> boş, nafile (< F > K <i>puč</i> çürümüş) Փ	763
pulul, pulur	biçilmiş ekinin bağ haline getirilmeden önceki durumu	<i>blur</i> bayır, dial. ekin yığıcı Բ	60
pumpul, pümpül	püskül	<i>bmbul</i> kuştüyü Բ	61
punçaġ	püskül	<i>p'unj</i> , <i>p'njak</i> demet Փ	764
purut	çanak	<i>brut</i> çömlekçi Բ	84
purutci	çömlekçi		
purut-ġana L	çömlekçi atölyesi		
puşi	baş örtüsü	<i>p'oşi</i> , <i>p'uşi</i> (<F) Փ	760
put	saban demirini yerine tutturucu çivi	<i>p'ut'</i> Փ	762
rapata	tandırın şurtuna ekmek hamurunu yapıştırmakta kullanılan yastık şeklindeki alet	<i>rap'at'ay</i> (< F <i>rafēda</i>)	647
sal	düz, yassı taş	<i>sal</i>	649
sami, sambaġı	boyunduruk üzerinde iki çift olup, koşum hayvanlarının aralarına boyunlarının	<i>sami</i> (> K <i>sami</i>)	653

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
	yerleştirildiği ve alttan özel kayış veya zincirleriyle bağlanan demir veya ağaç çubuklar. sambaği = saminin bağı		
seggevil, saggawul	büyük boy süpürge (L: 229 sakavul)	<i>c'axawel</i>	727
sırsır	ilkbaharda çözülmüş kar ve buzların hasil ettiği buz ve su karışımı	<i>sırsur</i> dial. yeni oluşmuş buz parçası	679
suħarış, soħarış	yemeğin salçası	<i>soxrac</i> bir soğan yemeği (< <i>sox</i> soğan)	673
süctüyh, şüctüyh	yağı alınmış süt	dial <i>şijug, sujux</i> < <i>şiç</i> süzmek	560
şadara	büyük gözenekli kalbur	<i>şatarar</i>	548
şeleyh	sırtta taşınmak üzere hazırlanmış yük	<i>şalak</i>	545
şenelt-	şenlendir, ilk evi yap-	<i>şēn</i>	556
şenniyh	halk, şenlik, kalabalık		
şıl	çok kötü, çirkin;	<i>şil</i> şaşı	558
şılıh	kötü kadın		
şillet-	kötü bir davranış yersiz olarak tekrarlamak		
şılıppo, şılıpa	sulu kar	<i>şlop'ay</i> (belki < K <i>şilu</i> + <i>aw</i>)	566
şırat	yağı alınmış süt	<i>şrat</i>	572
şoğurt	salya	<i>şol, şolik'</i> , dial <i>şolink, şo:rig</i>	568
şoğurtli	salyası daima akan kimse		
şural/şulal	teğel	<i>şulal, şullal</i> (= A <i>şulāl</i> , K <i>şulal</i>)	569
şuralla-, şulalla-	iri aralıklarla dik-		
şurt	tandırın kenarları	<i>şurt'n</i> , dial. <i>şurt'</i>	571
tapan	tarlaya atılan tohumu örtmekte kullanılan bir alet	<i>tap'an</i> (< <i>tap</i> yassı) S	703
tapanna-	tapanla ört-		
tapıl	yün tarakta tarandıktan sonra geriye kalan 'çöpürlü' kısmı	<i>t'apul</i> ∅	157
tar	tünek, kağı arabasının kazıklara takılan yan korkulukları	<i>t'ar</i> tünek ∅	158
tej	koni şekli verilmiş tahıl yığını	<i>dēz</i> ʔ	134
tel	tel, iplik	<i>t'el</i> ∅	164
ten	nem, rutubet	<i>t'anal</i> nemlendirmek, dial. <i>t'ēn</i> nem, rutubet ∅	154
ten böceği	hamam böceği		
tenciyh	dolaşık saç, iplik etc.	<i>t'njuk</i> dolaşık saç ∅	173
tenci-	dolaş- karış- (saç, iplik)		
tenciyhle-	dolaştır-		
tepir	ağaçtan oyularak yapılmış lenger, tepsi	<i>t'ap'ur</i> ∅	163
termaş	nesne, şey, huysuz, hırçın, kargış	<i>t'er</i> + <i>maş</i> , Erzincan <i>t'ermaş</i>	168

Erzurum	Anlamı	Ermenice	No.
	sözü	kargış sözü Թ	
teşi, teşik ^h	kirman	t'eşi (> K teşi) Թ	166
teti ^y h	tetik, kedi, köpek ayağı	t'at', t'at'ik avuç, taban Թ	149
tığ	dövülmüş ve rüzgar doğrultusuna dik ve uzun bir şekilde yığılmış harman Gemalmaz < F tığ	t'el Թ	165
tırgaz	kapı sürgüsü	d'rgoc' Դ	136
tırgazla-	kapıyı sürgüle-		
tırhış	kapı veya pencere kafesi		
tırh	ishal, sürgün	t'rik' dışkı, gübre Թ	187
tırhli	küfürbaz		
tıssi ^y h	iyi yanmamış odun veya tezeğin çıkardığı pis koku	t'is sessizce yellenme Թ	185
totu ^h	hayvan ayağı (koyun, sığır)	totik (küçük) ayak Թ	149
tuhs/tuş ^h	kuluçka	t'ux, dial t'uxs (> K tuxs) Թ	178
tuht	bir tartı ölçüsü	t'uxt' bir tartı ölçüsü (< F tuxt) Թ	179
tuşiy ^h	yumuşak ve tombul	t'uş yanak t'uşik Թ	182
tut	dut	t'ut Թ (< F)	177
vank ^h	kilise	vank' misafirhane, manastır	681
verep	yamaç, meyil	verew yukarı	686
verev	eğik, eğri	verew yukarı	686
zakar	huni	jagar dial. zak'ar	439
zoğ, soğ	çarıklık derinin eşit aralıklarla dilimlenmesi, ense	jol deri parçası, arka, bel kemiği, dial. zol	442